

чений критерій здебільшого кримінально-правовий, аніж криміналістичний.

В науці останнім часом з'являється новий різновид методик так званих комплексних, тобто сформованих одночасно за кримінально-правовим та криміналістичним критеріями. Йдеться про створення нових методик або модернізацію існуючих типових рекомендацій у комплексні. До їх числа можна віднести методіку розслідування корисливих злочинів у сфері підприємницької діяльності¹, у сфері зовнішньоекономічної діяльності, у банківській сфері та ін. Щодо названих угруповань, то слід пам'ятати, що криміналістичні методики розслідування тому і називаються криміналістичними, що в них розглядаються лише криміналістичні завдання та процедури їх вирішення засобами криміналістичної науки. Цим криміналістичні методики розслідування відрізняються від методичних посібників для слідчих, в яких у комплексі розглядаються кримінально-правові, кримінально-процесуальні, криміналістичні, кримінологічні та деякі інші питання, що їх змушений вирішувати слідчий у ході розслідування конкретного злочину.

Надійшла до редколегії 20.06.02

В. Синчук, перший заступник прокурора Харківської області

Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення та оптимізації

Серед злочинів проти життя і здоров'я людини найбільш небезпечними є умисні вбивства. Розкриття та розслідування саме цієї категорії злочинів пов'язані з великим обсягом роботи та вирішенням складних розумових завдань. Відтак, удосконалення та оптимізація процесу розкриття і розслідування вбивств є одним з актуальних питань, які постають на сьогодні перед на-

---

¹ Див.: *Волобуєв А. Ф.* Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України. – Х., 2002.

укою криміналістикою. Згідно з цим із значної кількості аспектів зазначеної проблеми, на нашу думку, потребують виділення і поглибленого дослідження насамперед питання:

по-перше, про необхідність подальшого розвитку та вдосконалення самої методики розслідування вбивств як наукової категорії, як теоретико-методичної бази здійснення слідчої діяльності;

по-друге, про розширення інформаційних джерел, з яких черпаються відомості, що застосовуються у ході розкриття та розслідування злочинів зазначеної категорії;

по-третє, про забезпечення організаційно-тактичних засобів протидії вбивствам, їх стану та істотно зміненому характеру.

Вдосконалення існуючих і розробка нових методичних рекомендацій з розслідування вбивств обумовлюють необхідність вирішення таких завдань:

— визначити умови, чинники і підстави для формування класифікаційних побудов цих категорій злочинів за криміналістично значущими ознаками;

— обґрунтувати необхідність формування нової концепції щодо розгляду структури окремої криміналістичної методики у вигляді інформаційно-пізнавальної моделі як важливого наукового підґрунтя для подальших досліджень у цій галузі;

— активізувати зусилля по перетворенню криміналістичної характеристики вбивств з теоретичної концепції у робочий інструментарій слідчого, своєрідний орієнтир, на який потрібно рівнятися при вирішенні конкретних завдань розслідування.

Вбивства можуть бути в криміналістичних цілях класифіковані за певними криміналістично значущими ознаками на підвиди, наприклад, за суб'єктом, способом, умовами, місцем вчинення. Йдеться про два різновиди вбивств з огляду на класифікацію, що прийнята у КК. Перший — це вбивства, перелічені у окремих частинах відповідної статті КК, наприклад, вбивство на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115), вбивство за попередньою змовою групою осіб (п. 12 ч. 2 ст. 115). Другий — вбивства, які виходять за межі відповідної статті КК, не перелічені в ній, але мають істотні криміналістичні ознаки, наприклад, вбивства з розчленуванням, вбивства, вчинені на релігійному підґрунті, у процесі протистояння організованих злочинних угруповань тощо. З огляду на ска-

зане постає завдання щодо розробки методик розслідування більш вузького кола злочинів одного виду, так званих підвидових методик, або мікрометодик¹. Саме ці методики наближають наукові рекомендації до вимог практики, дозволяють збудувати чіткі алгоритми поведінки слідчого у тій чи іншій ситуації.

Щодо чинників, які істотно впливають на формування підвидових криміналістичних методик, то, на наш погляд, їх принаймні три:

1) окрема підвидова криміналістична характеристика, в якій відображені відомості, що дозволяють відокремити саме ці вбивства від інших злочинів, схожих за об'єктивною стороною, наприклад, у криміналістичній характеристиці вбивств, учинених у процесі протистояння злочинних угруповань, особливе значення мають відомості про особу вірогідних злочинців і типових жертв, використання вогнепальної зброї, повторність замахів на конкретних осіб, організований характер угруповань, значний проміжок протистояння і серійний характер вбивств з великою кількістю жертв²;

2) специфіка організації та планування процесу розслідування (типові версії, типові слідчі ситуації, системи слідчих дій або тактичні операції);

3) особливості проведення окремих слідчих дій або тактичних операцій.

Отже, перелічені ознаки є підставами для вирішення питання про необхідність формування підвидових криміналістичних методик розслідування вбивств.

¹ Слід зазначити, що в криміналістичній літературі висловлені різні точки зору щодо класифікаційних побудов окремих категорій злочинів та їх назв (див.: Лук'яничков Б. Є. Позавидові методики розслідування злочинів як напрямок удосконалення криміналістичної методики: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ: – К., 2001; Жирний Г. Ю. Деякі питання криміналістичної методики // Матеріали наукової конференції «Конституція України — основа модернізації держави та суспільства. 21–22 червня 2001 р., Харків». – Х., 2001. – С. 379–380; Гармаев Ю. П. К проблеме классификации методик расследования преступлений // Тезисы Всероссийских криминалистических чтений, посвященных 100-летию со дня рождения профессора А. Н. Васильева: Москва, 16 апреля 2002 г. – М., 2002. – С. 62–67 та ін.)

² Див.: Бояров В. И. Некоторые особенности расследования умышленных убийств, совершенных в процессе противостояния организованных преступных групп // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1997. – Вып. 48. – С. 74.

Ефективність розслідування злочинів обумовлена рівнем професійної майстерності слідчих, обсягом одержаних ними теоретичних знань, умінням правильно їх застосовувати при розв'язанні конкретних завдань досудового слідства. В свою чергу рівень володіння теоретичними знаннями значною мірою залежить від того, як ці знання викладено в науковій або методичній літературі.

Щодо криміналістичної методики, то на сьогодні вона має здебільшого описовий вигляд, а в її структурі представлені такі елементи, як: криміналістична характеристика; обставини, що підлягають з'ясуванню; особливості порушення кримінальної справи; початкові слідчі дії та оперативно-розшукові заходи; типові слідчі ситуації, побудова версій і планування розслідування; тактика здійснення окремих слідчих дій; профілактичні дії слідчого¹. Незважаючи на те що зазначена структура є традиційною і апробованою в науці та практиці, її не можна визнати оптимальною, оскільки в ній далеко не завжди простежується зв'язок між наведеними елементами, а інформація викладається у розрізненому вигляді. Так, відомості щодо криміналістичної характеристики не завжди враховуються при висвітленні питань з організації і планування розслідування, насамперед при визначенні типових версій, або навпаки, якщо типові версії і позначаються, то без посилань на відповідні дані, відображені у криміналістичній характеристиці.

З огляду на сказане вважаємо такими, що заслуговують на увагу, пропозиції розглядати окрему криміналістичну методику у вигляді інформаційно-пізнавальної моделі². Такий підхід дозволить надати цій структурі організаційної будови, впорядкувати її елементи, забезпечити більш тісний зв'язок між ними і тим самим підвищити ефективність пізнавальних дій. При цьому обов'язково треба враховувати, що в моделі відображається ідеальна форма організації розслідування у типовій слідчій ситуації. Розслідування конкретного вбивства є проце-

¹ Див.: Колесниченко А. Н. Структура и содержание методики расследования отдельных видов преступлений // Советская криминалистика: Методика расследования отдельных видов преступлений. — К., 1988. — С. 15.

² Див.: Гавло В. К. Проблемы теории и практики криминалистической методики расследования преступлений: Дисс. ... д-ра юрид. наук. — М., 1988. — С. 287; Журавель В. А. О структуре частной криминалистической методики // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1995. — Вып. 47.

сом перетворення ідеального на оптимальне реальне. Наскільки цей перехід буде вдалим, залежить від майстерності слідчого.

Розслідування вбивств, насамперед вчинених в умовах неочевидності, значною мірою залежить від впровадження у діяльність слідчих органів науково-методичних рекомендацій, розроблених криміналістикою. Серед них пріоритетне місце посідає криміналістична характеристика як один із засобів у розпорядженні слідчого, що надає йому можливість відшукати в ситуаціях невизначеності та відсутності інформації найбільш вірогідні шляхи збирання доказів. Разом з тим вважаємо, що наукових розробок щодо створення практичної частини криміналістичної характеристики, механізму її застосування як робочого інструментарію слідчого здійснено ще недостатньо. І це дійсно проблема сьогодення, розв'язання якої, на нашу думку, насамперед пов'язане з вирішенням таких питань.

По-перше, криміналістичні характеристики вбивств повинні бути розроблені на видовому чи підвидовому рівні відповідно до криміналістичної класифікації цих категорій злочинів. По-друге, криміналістичні характеристики цих рівнів убивств мають бути подані у вигляді інформаційної моделі, в якій на статистичному рівні відображено кореляційні залежності між її елементами і на їх підставі визначено типові версії, насамперед щодо можливих суб'єктів злочинів. При цьому необхідно взяти за правило, що кінцевим результатом досліджень криміналістичної характеристики є побудова типових версій. Якщо таких версій запропоновано не буде, то можна вважати дослідження незакінченим і таким, що потребує додаткових розробок. По-третє, треба розробити рекомендації щодо використання відомостей, відображених у криміналістичній характеристиці у процесі розкриття та розслідування конкретного злочину.

Вдосконалення та оптимізація розслідування вбивств також залежать від розширення інформаційної бази, що становить основу доказування. З огляду на специфіку об'єкта дослідження як події минулого йдеться насамперед про інформацію з опосередкованих джерел. З цього приводу постає питання про активізацію застосування методів моделювання у діяльності слідчого. При цьому моделі повинні мати як ретроспективну, так і перспективну спрямованість.

На особливу увагу заслуговує такий їх різновид, як моделювання соціально-психологічного портрета («профілю») імовірного злочинця. Цей вид моделювання, на відміну від складання суб'єктивних рисованих портретів¹, є складним, комплексним, багатоплановим утворенням, процес побудови якого ґрунтується на певній змістовній гіпотезі, що носить подвійну, змішану спрямованість: ретроспективну, якщо постає питання — хто міг вчинити вбивство, виходячи з обставин, механізму та особи жертви злочину, і перспективну, якщо йдеться про злочин, який може бути вчинено і стосовно якої жертви, виходячи з індивідуально-типологічних рис імовірного вбивці.

Розслідування вбивств потребує вирішення й інших організаційно-тактичних питань, серед яких вважаємо за доцільне звернути увагу на розробку алгоритмів дій та поведінки слідчого відповідно до типових ситуацій та механізму їх впровадження у практичну діяльність слідчих органів, а також побудову необхідних тактичних операцій.

Щодо застосування алгоритмів у слідчій діяльності, то вони мають дві головні сфери: пізнавальну і управлінську. Перша пов'язана з вирішенням простих завдань, які піддаються алгоритмізації, тобто тих завдань, що виникають в умовах повної інформаційної визначеності або розв'язуються на підставі типових варіантів; друга належить до процедури управління процесом розкриття та розслідування вбивств і стосується реалізації запланованих тактичних операцій і слідчих дій. Разом з тим, як уявляється, в цьому питанні спостерігається певна диспропорція між потребами практики і рівнем відповідних наукових розробок. Дійсно, судово-слідча та оперативно-розшукова практика відчуває нагальну потребу в розширенні наукових розробок щодо створення окремих алгоритмів дій та поведінки слідчого в різноманітних ситуаціях, що виникають. Щодо цього ми солідарні з вченими, які намагаються змінити напрямок наукових досліджень і перейти від «книжкових методик» до побудови лаконічних, чітких і ясних алгоритмів дій слідчого. «Якби кожен автор нової теорії, монографії, — наголошував

¹ Див.: *Гарбар В. П., Лукашевич В. Г., Перепелица А. Н., Топчиева В. П.* Некоторые вопросы изготовления субъективных рисованных портретов в следственной практике // *Криминалистика и судебная экспертиза*. — К., 1988. — Вып. 37.

Р. Белкін, — завершував свою роботу набором алгоритмів дій з використанням запропонованих новацій, то їх впровадження набувало б реального підґрунтя»¹.

Що стосується тактичних операцій як важливого елемента у системі організаційно-тактичних засобів слідчого, то їх розробка перебуває тільки на початковому етапі і безперечно потребує проведення подальших досліджень. При цьому треба враховувати, що тактичні операції повинні розроблятися у контексті формування відповідної мікрометодики, тобто вони мають бути її невід'ємною частиною. Крім того, вони повинні бути максимально «прив'язані» до типових слідчих ситуацій і виходити із конкретних тактичних завдань, що стоять перед слідчим. Головним є не те, яку назву мають ці тактичні операції, а які слідчі дії та оперативно-розшукові заходи входять у її структуру і в якій послідовності вони виконуються.

Отже, вирішення розглянутих питань може істотно підвищити рівень розслідування таких тяжких злочинів, як вбивства.

Надійшла до редколегії 22.06.02

В. Абрамова, ст. викладач Національної академії внутрішніх справ України

Поняття помилки судового експерта

Помилки розглядаються фізіологією, психологією, етикою, логікою, математикою та іншими науками. Кожна наука вивчає, так би мовити, «свої» помилки і не може враховувати особливості, специфічні риси інших наук. Визначення помилки дає загальна теорія помилок (ерологія). Але вона розкриває її родову сутність, не відрізняє помилки в діяльності людини і комп'ютера. Необхідність же вивчення механізму виникнення помилок, їх класифікація, попередження засновуються на врахуванні таких розходжень. Ця якісна відмінність виступає на перший план, коли аналізуються помилки суб'єктів.

¹ Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. — М., 2001. — С. 127.